SPEECH MR. H.A.F.M.0. VAN MIERLO, Vice-Premier, op het congres van D66, zaterdag 5 november 1994 te Zwolle.

Dames en Heren,

Je krijgt het niet cadeau, en je moet er een hele boel voor overhoop halen, maar het is tenslotte toch gelukt om u op een iets vroeger tijdstip dan we gewend zijn te kunnen toespreken. Vroeger, korter en met een andere lading. In de traditie van onze partij moet en wil ik nu in de eerste plaats verantwoording afleggen voor de partij over wat heeft plaatsgevonden, alles wat de fractie gedaan heeft en ik zelf namens u en vooral - nadat zij gesproken hadden - namens de kiezers. Maar die laatsten zijn goddank niet allemaal aanwezig. Ik doe dat kort en op hoofdlijnen. Het is alweer zo lang geleden en ik heb het al een keer gedaan - de dag nadat het kabinet klaar was op een vrolijke zaterdagochtend in het Concertgebouw in Amsterdam.

Van ons vorige congres naar dit loopt een direkte lijn, waarlangs alles zich heeft afgespeeld zoals het werd uitgezet. Soms geholpen door het toeval, meestal door te doen wat we gezegd hadden. Het was een behoorlijk risico wat we namen door vanaf het eerste, moment alles te zetten op een paars kabinet en te weigeren een tweede optie te noemen, hoewel we daar wel voor open stonden. In dat februari-congres hebben we dat gedaan en tegelijk de belangrijkste

beleidspunten genoemd waar het ons om zou gaan: de economische vernieuwing, het referendum, de Betuwelijn - ik zal ze niet allemaal noemen. Die lijn hebben we consequent doorgezet - dwars door het knarsetanden heen

van anderen en de traditionele gewoontewijsheden, dat je niet wist waar je met D66 aan toe was - en vooral dat we geen mensen hadden. Gaandeweg onstonden de openingen voor het realiseren van deze lijn. Soms door ons toedoen, soms door externe ontwikkelingen. De deconfiture van het CDA is natuurlijk een factor van doorslaggevende betekenis geweest. Ik maak mij weinig illusies over wat er gebeurd zou zijn als het CDA nog een coalitie met een van de andere partijen had kunnen vormen. Aan de andere kant is die terugval van het CDA geen bedrijfsongeval - haar structurele oorzaken omringen de grondvesten voor de paarse coalitie. Maatschappelijk ligt er tussen de analyses voor die deconfiture en het paarse kabinet een oorzakelijk verband. Hierin lag voor mij de belangrijkste rechtvaardiging voor de tijdsduur dat je mocht vasthouden aan die eerste keuze, én andere kabinetssamenstellingen bleef afwijzen, ook toen die eerste keus moelijk realiseerbaar werd. Ik wil niet verhelen, dat de vraag hoelang het verantwoord was om op dat spoor door te gaan, een buitengewoon moeilijke afweging was. En ik wil ook niet verhelen dat we heel dicht bij de grens zijn geweest van het politiek verantwoordelijke.
De formatie heeft naar ieders gevoel lang geduurd en was in werkelijkheid kort,vooral als je het afmeet naar het produkt. Het meest tijdrovende zat in een extra opdracht, die er in vorige formaties niet was. Laten we eerlijk zijn: wie zes maanden geleden zei dat een paars kabinet mogelijk was, werd door kenners uitgelachen. Naast de opdracht om je plannen voor de toekomst in een akkoord neer te leggen, was er de opdracht aan partijen om aan elkaar en aan de buitenwereld duidelijk te maken dat het - in tegenstelling tot het traditionele beeld - en de daarbij horende vastgeroeste gewoonte-opstellingen - het wel degelijk mogelijk was om met deze partijen een sociaal-economisch beleid te maken. Het regeerakkoord vertoont dan ook de karakteristieken van die opdracht. Het is een ingrijpende en pretentieuze operatie geworden in financieel en sociaal-economisch opzicht. De verleiding van de vlucht naar voren

is mooi weerstand geboden, maar lag wel voortdurend op de loer. Ik was êr dan ook van overtuigd - en dat is de achterkant van dezelfde constatering - dat die ingrijpende operatie eigenlijk alleen kon worden uitgevoerd door een coalitie, die zich door z'n politieke signatuur - naar klassieke beeldvorming gemeten - in sociaal-economisch opzicht heeft geneutraliseerd. En ook dit was een rechtvaardiging om vast te houden aan de paarse voorkeur na het mislukken van de eerste ronde.

Dat we eruit zijn gekomen en voor het overgrote deel de tegenstellingen hebben kunnen overbruggen in een hard, maar ook ruimtescheppend beleid, dat was op zichzelf al een wondertje. Maar het grootste wonder is eigenlijk dat we dat nu, nog geen drie maanden later, al helemaal geen wonder meer vinden, maar de gewoonste zaak van de wereld. Natuurlijk kunnen we zaken doen met elkaar. Wat een opluchting en wat een politieke vrijheid verschaft dat in het algemeen. Dat is de vrijheid van de gelijkwaardigheid, dat misschien het grootste goed is van dit kabinet. Dat in ieder geval tot nu toe ook de voornaamste reden is voor de ontspannenheid en de onbezorgde ernst, waarmee tot nu toe iedere vrijdag wordt vergaderd.
Ook al zijn de problemen huizenhoog, toch dat gevoel: we komen eruit. Die gelijkwaardigheid is een zeer diep besef dat alle drie groeperingen in dezelfde mate afhankelijk zijn van elkaar en er niet één is die meer of minder afhankelijk is dan de anderen.

Vandaar ook dat er het vertrouwen is dat we verderop in de rit die tegenstellingen kunnen gaan verzoenen, waarvoor we in het regeerakkoord nog geen oplossing hadden of een te gemakkelijke oplossing bedacht hebben. Voor de substantiële bezuinigingen op het Centraal Bureau Arbeidsvoorziening is een

andere oplossing gevonden dat we bedacht hadden. Voor de kinderbijslag ook. Maar ze zijn er wel gekomen. En zo zal dat ook met onderwijs moeten gebeuren - hoe moeilijk het ook is. Als de bezuiniging van vijfhonderd miljoen in 1998 niet uit de stelselherziening kan komen, en dat zou best wel eens kunnen - dan moet het ergens anders uit het hoger onderwijs gehaald worden. En volgens Aad Nuis kan dat ook. Alleen bij aangetoonde overmacht moeten de koppen opnieuw bij elkaar gestoken worden. Wat essentieel is voor deze ploeg, voor de cohesie en het onderling vertrouwen, dat is dat we absoluut zeker weten van elkaar dat ieder zich voor honderd procent inzet om die buitengewoon lastige en onsympathieke ombuigingstaakstelling voor z'n rekening te nemen.
Als je dat zeker weet van elkaar, dan kun je ook ruimte scheppen voor het geval dat er ooit ergens overmacht ontstaat. In sommige gevallen hebben we ruimte in het regeerakkoord zelf gemaakt, waar we er niet uitkwamen. Bijvoorbeeld: de tegenstellingen over de defensie-uitgaven en de ontwikkelingshulp hebben we besloten te verzoenen in de uitkomsten van de herijkingsoperatie voor het hele buitenland. Dat zullen we dus ook doen. Met dien verstande dat we goed moeten beseffen dat de herijking veel meer omvat - en zelfs veel belangrijken zaken dan alleen een budgettair probleem, waarvoor het aangenaam zou zijn dat het zo snel mogelijk zou worden opgelost. In wezen gaat het om een nieuwe opzet van het geheel van onze externe betrekkingen - op het punt van veiligheid, vredesoperaties, onwikkelingssamenwerking en buitenlandse politieke en economische betrekkingen. Door ontschottingen de interrelaties van deze terreinen tot uitdrukking te brengen in de organisatie van een samenhangend beleid. De budgettaire kant is daarvan een onderdeel. We gaan de kwaliteit van de gehele operatie niet voor dat ene aspect in gevaar brengen door de operatie nog meer te versnellen dan nu al is gebeurd.

En wat de bezuinigingen op de defensie-uitgaven betreft is de commotie

daarover de laatste weken werkelijk een storm in een glas water. In zeer terughoudende termen heb ik - daartoe gevraagd - opgemerkt dat het nog niet zeker is dat de bezuiniging van negenhonderd miljoen op defensie verenigbaar is met de uitvoering van de Prioriteitennota en dat de laatste bij strijdigheid de voorkeur heeft. Dit staat met zoveel woorden in het regeerakkoord, waaronder ook de handtekening van de heer Wallage staat. In plaats van dat op te merken, zei Wallage dat ik voorbarig sprak en waarschuwde hij mij dat ik het risico liep het vertrouwen van mijn coalitiegenoten in mijn beleid als Minister van Buitenlandse Zaken te verliezen, naarmate ik meer uitspraken deed, waarin mijn partijstandpunt doorklonk. Ik heb deze opmerking drie keer overgelezen en vervolgens besloten hem te beschouwen als een tijdelijke terugval in een oude gewoonte, waarvoor je enig begrip moet kunnen opbrengen en die helemaal niet blijvend hoeft te zijn.

Partijgenoten, we hebben dat onderling vertrouwen broodnodig als we als kabinet een poging willen doen te ontkomen aan die repeterende breuk van steeds weer nieuwe bezuinigingstaakstellingen, overschrijdingen en tegenvallers? Ik wil hier even bij stilstaan. En niet bij de paarse punten. Die komen toch wel, zoals we nu al merken. Hoe minder je ze afficheert, hoe meer ze komen. Dus: kan dat wel? Kunnen we wel ontsnappen aan die periodiek terugkerende aanslagen op begrotingen en budgetten die onrust veroorzaken in de samenleving en op departementen en het zicht op nieuw beleid vervagen en de onderlinge verhoudingen tussen de ministers vertroebelen.

Dit kabinet doet een poging en het is de lastigste opgave voor de nieuwe ministersploeg. Want vorige kabinetten hebben gefaald, waar wij willen slagen. Toen Lubbers II de economische wind meekreeg, werden de uitgaven versoepeld, Lubbers III startte te optimistisch. De economie hield zich niet aan

het regeerakkoord en er moest een
bezuinigingstaakstelling komen die als weeffout steeds weer in het beleid opdook.
Niet de inhoudelijke discussies over het beleid, maar de loden last van extra bezuinigingen vormden de hobbels voor het kabinet, die steeds onoverkomelijker werden. De lasten ging omhoog, en er werd minder werk gemaakt dan beloofd.

Dat wisten we allemaal toen we het regeerakkoord opstelden, en we hebben geprobeerd er een les uit te leren. Onze remedie is: we spreken van tevoren af wat de uitgavenlijn per departement zal zijn. Niet voor een jaar, maar tot 1998 en we pinnen die uitgaven vast. Als het lukt om die besparingen te vinden en uit te voeren, dan dalen de uitgaven van het rijk met 0,7% per jaar. Dat is nog niet eerder vertoond.
Groeit de economie in de komende jaren met zo'n 2 procent per jaar - het. behoedzame scenario -, dan levert de inspanning die we nu opbrengen 9 miljard lastenverlichting op en 4 miljard gulden voor nieuw beleid. Het financieringstekort gaat dan naar 2 procent EBP. Die lastenverlichting en de daling van de rijksuitgaven en het financieringstekort leveren werk op in de marktsector. En daar is het allemaal om
te doen.
Het kabinet wil met een solide boekhouding naar meer werk. Trekt de economie aan, dan willen we verder op de ingeslagen weg: verdere lastenverlichting en reductie van het tekort. Nog solider naar meer werk, zou je kunnen zeggen.

Vooral de eerste hobbel is lastig voor iedere minister en doemt op veel terreinen op als een welhaast onneembare helling. En over de schouder van de

bewindslieden kijkt Nederland mee of het kabinet in de beklimming niet te veel ballast wegwerpt. Het kabinet kastijdt zichzelf deze eerste maanden niet zonder noodzaak. We willen nu onze financiële kaders vastleggen om straks niet vast te lopen op de doodlopende weg van repeterende bezuinigingen. En we doen het omdat naar onze vaste overtuiging alleen deze weg naar meer werk leidt.

Bovendien heeft het kabinet daarnaast nog enkele sporen uitgezet voor een hedendaags
werkgelegenheidsbeleid. We gaan 40.000 banen creeren in de collectieve sector. In de steden, de verzorging, het onderhoud en de beveiliging. Dat is ongeveer het maximaal haalbare. Want al die banen komen ten laste van de collectiviteit, en duurzame groei van de werkgelegenheid vindt plaats in de marktsector. Daar gaat het om de komende jaren: nieuwe banen in het bedrijfsleven. In het midden- en kleinbedrijf, de dienstverlening en de industrie. Daar zit in potentie het extra werk, maar het loopt vaak vast op te veel regels en belemmeringen. Daarom zetten we in op deregulering en meer flexibiliteit.
Bij het vaststellen van de lonen en arbeidstijden en bij het verruimen van de speelruimte van ondernemers. Daarbij verliezen we de bescherming van werknemers niet uit het oog, maar maken we openingen voor mensen die nu zonder werk geen start kunnen maken.
Terug naar de formatie. Vanzelfsprekend heeft het aspect van de geringe openheid wederom de aandacht getrokken en zeker bij D66-ers. Uit democratisch oogpunt is de kabinetsformatie by far de zwakste stee in ons staatsbestel. Ondere andere vanwège het endemische gebrek aan openheid. Het is een van de redenen, waarom wij staatsrechtelijke hervormingen willen. Ten onrechte is opgemerkt dat D66 niet in praktijk brengt wat zij altijd predikt. Ik heb het gebrek aan openheid - ook 25 jaar geleden - aan de kaak gesteld, maar juist omdat die in ons systeem onvermijdelijk is. Dit in algemene zin. In

meer bijzondere zin over deze kabinetsformatie wil ik nog het volgende opmerken: 1. Als het woord radiostilte niet was gebruikt, zou het gevoel over het verloop van deze formatie op dit punt een stukje anders zijn geweest, want er is in feite iedere avond behoorlijk veel afgebabbeld en de kranten bleven vol staan.
2. Het grote voordeel van de afspraak dat er radiostilte zou zijn, was dat je formeel een argument had om niet te reageren als iemand iets provocerends had opgemerkt of geschreven. Je kon dan de radiostilte als rechtvaardiging van je zwijgen opgeven, zonder ervan beschuldigd te kunnen worden, geen antwoord te hebben. Ieder antwoord vraagt immers om een antwoord. Zo werd ieder klein geschil gecompartimentaliseerd, voordat het uit kon groeien tot een klimaat verpestende rel.
3. Een grotere formele openbaarheid zou onder andere vanwege het voorgaande de kansen voor een paars kabinet tot ongeveer nul hebben teruggebracht.

Welnu, het lijkt me goed dat D66 waar maar mogelijk is blijft zoeken naar de openheid, maar als u straks die motie van het Hoofdbestuur gaat aannemen, wil dat dan doen met deze relativerende gedachten in het achterhoofd. Probeer van een cirkel geen vierkant te maken. En als u me niet gelooft, vraag het dan maar aan Jan Vis. Die heeft er voor geleerd en ik bedank hem meteen voor zijn bereidheid om informateur te worden. Een interessante hondebaan, waarmee hij ons allen een grote dienst heeft bewezen.

En dan de samenstelling van het kabinet zelf. Dat hoofdstuk van de formatie dat een boek op zich is. Of een filmweek. Ik wilde in ieder geval Economische Zaken, omdat we een plaats in de sociaal-economische driehoek wilden hebben en de vernieuwing van de economie ons het best lag. En ik wilde in ieder geval Justitie,

omdat daar het wezen der dingen ligt, de grote kwetsbaarheid van de maatschappij en ik wilde in ieder geval Volksgezondheid, omdat we daar zo'n goede voor hadden. Buitenlandse Zaken was een verborgen verlangen, dat ik toch ondergeschikt heb kunnen maken aan de drie andere en waarschijnlijk verklaart dat, dat we die andere portefeuilles ook hebben kunnen krijgen. Met Hans Wijers had ik in geen vijf jaar gesproken. De laatste keer had hij door de telefoon geweigerd politicus te worden. Dat vond ik niet aardig. Hijzelf trouwens ook niet. Ik belde hem op - in een absoluut noodscenario en zei - Hallo Hans - hoe lang heb ik je niet gesproken. Hij zegt: vijf jaar. Ik zeg: correct. Ik heb toen een "I owe you" bij je laten liggen. Hij zegt voorzichtig: ik begrijp niet wat je bedoelt.
Ik zeg: nou die kom ik nou ophalen. Hij zegt: wat bedoel je? Ik zeg: je moet Minister van Economische Zaken worden. Het was even stil. Toen zei hij: Wablief? Een paar uur later was het gebeurd.

Winnie Sorgdrager zat op een Franse camping met haar gezin. Ik had haar nooit ontmoet, maar had een groot vermoeden van haar. Toen ik haar aan de telefoon kreeg - kwam ze net uit het zwembad. Dat is zo twee dagen gebleven. Soms moest ik zeggen dat ik niet eens wist of ik nog over de portefeuille van Justitie beschikte. Na 48 uur zei ik: ik zou nu maar eens de trein nemen.

Els Borst, die er vandaag helaas niet kan zijn, had ik al anderhalf jaar geleden gereserveerd. Als ik haar naam noemde was het niet om haar op te dringen, maar om te dreigen dat ik haar terugtrok. Ik zei dan: jullie mogen wel volksgezondheid hebben, maar dan doe je jezelf schade.

Uiteindelijk werd het zoals het nu is: Els Borst, Winnie Sorgdrager, Hans Wijers. Drie - voor de wereld totaal onbekende D66ers. Ik ben er trots op dat de partij

dit soort mensen heeft. Ik ben er ook trots op dat ze zo maar ter beschikking zijn en tenslotte - als ik verantwoording moet afleggen voor hun keuze.
dan denk ik: zeg het maar. Ik kan niet beter.

Drie onbekende D66-ers - zonder politieke ervaring. Zonder ook enige binding met het parlement en de fractie. Maar een kabinetsploeg kan niet in de lucht hangen. Juist bij een dualistische instelling heb je de normale verbindingen nodig met de fractie waarop het mandaat van de bewindsliedenploeg berust. Het is de doorslaggevende reden geworden om uit een pool van zeer waardevolle kandidaten de voorkeur te geven aan drie mensen met langdurige politieke ervaring en een sterke fractiebinding - Dick op VROM voor het wonen - Jacob op Binnenlandse Zaken voor de grote steden en de staatsrechtelijke vernieuwing en Aad, omdat we wel eens een echte schrijver op cultuur wilden. En tenslotte ikzelf. Air-mail. Een collega in het buitenland vroeg me hoe dat was: minister van Buitenlandse Zaken en vice-premier. Ik zei: ach - als minister heb ik het hele buitenland, als vice- premier het binnenland - eigenlijk ben ik minister van de hele wereld. Ziezo dacht ik: nou jij!
In werkelijkheid is het natuurlijk de vraag hoe je dat precies moet combineren, die twee functies.
Ik denk dat ik gaandeweg dat evenwicht moet vinden. Misschien kan ik me laten helpen door het feit dat niet alleen qua agenda - denk aan de uitbreiding van Europa en de Intergouvernementele Conferentie over anderhalf jaar, maar ook qua inhoud de binnenlandse problemen de replica zijn van de buitenlandse of omgekeerd. De asielzoekers hier zijn de asielzoekers in Europa, de criminaliteit hier is de criminaliteit in Europa - de werkloosheid hier is de werkloosheid in Europa, het milieu hier is het milieu in Europa.

En ga zo maar door. Of ik nu in de ministerraad zit, of in de Algemene Raad: ik heb het altijd over dezelfde problemen. En zoals ik wel eens eerder heb gezegd:

de onmacht van Europa is de optelsom van de onmacht in de lidstaten.

En zo staan we met dat paarse kabinet voor dezelfde taak, waar we ook gaan of staan. Eerder bedremmeld dan euforisch, maar wel vastbesloten om te proberen nieuwe wegen te zoeken - in ons eigen land en in de wereld, waar oude zijn vastgelopen. We hebben niet de pretentie ze te vinden, maar de opdracht ze te zoeken. Nieuwe vormen van overleg, met het parlement, met buurlanden.

En D66 zal meedoen - als het aan ons ligt met hart en ziel. Ik zal proberen daaraan wat leiding te geven - voorzover dat in onze partij kan - de verantwoordelijkheid voor het reilen en zeilen van de partij samendelend met de nieuwe fractievoorzitter van ons in de Tweede Kamer, Gerrit Jan Wolffensperger.

Beste Gerrit Jan, je had graag Minister willen worden, maar de fractie wilde jou. Je had dus pech en daarom heb je nou het mooiste wat er in D66 te bereiken valt: voorzitter van de Tweede Kamerfractie. Straks ga je ons voor de eerste maal in je nieuwe functie toespreken. Ik zal niet alleen naar je luisteren, maar ook aan je denken in dat uur, waarop fractievoorzitters hun partij toespreken. Ik weet wie je bent, ik weet ook zeker dat we dezelfde kant op kijken.

Ik dank mijn oude fractie - voor de ruimte die ze schiepen. Voor hun vrolijkheid en hun loyaliteit. Ik dank heel persoonlijk - maar ook een beetje namens u - degenen die mij zo nauw hebben bijgestaan en de partij naar de overwinning hebben geleid. Lennart, die drie campagnes voerde met z'n team. Ik dank mijn persoonlijke staf, die mij overal doorheen gesleurd heeft: Berend, Kees, Marlies, Oscar en Huib en niet in de laatste plaats de griffiers van de formatie Marc en Ingrid. Het lijkt een plichtmatig rijtje, maar er is er niet een, die niet in m'n hart

zit. En U partijgenoten, dank u wel voor het vertrouwen in de afgelopen periode, maar ik vraag u dringend om steun en hulp in de periode die voor ons ligt. Voor het belangrijke werk dat de partij te doen staat. Soms denkt ik: het begint nu pas.

Dank u wel.